

oudheidkundig bodemonderzoek in Stein e.o. 4 (1999)

W.P.A.M. HENDRIX

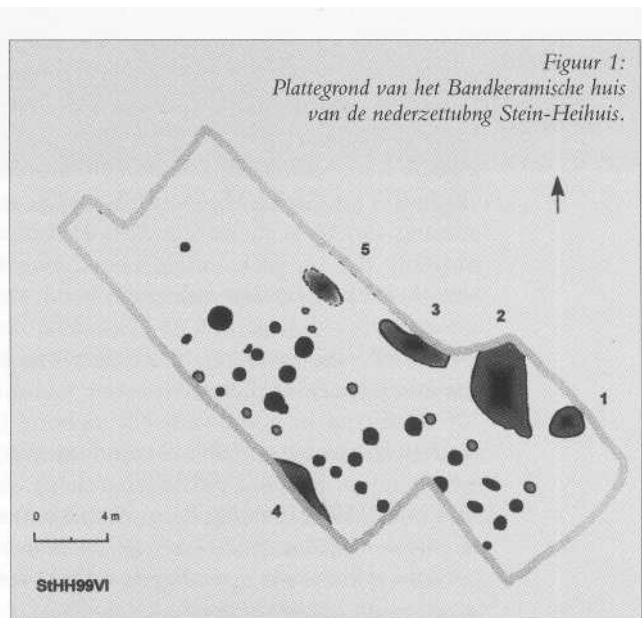
Deze vierde editie van het oudheidkundig bodemonderzoek to Stein en omgeving omvat de belangrijkste archeologische bevindingen over het jaar 1999 in het betreffende gebied Stein en omgeving.

DE BANDKERAMISCHE NEDERZETTING STEIN-HEIHUIS

Op 10 juni 1999 ontdekte ik een nieuwe Bandkeramische nederzetting in een cunet t.b.v. van de aanleg van een parkeerplaats voor vrachtwagens in her zuidelijk deel van een tankstation aan de Sanderboutlaan. Dit was ter hoogte van het Heihuis en ik heb ze de nederzetting *Stein-Heihuis* genoemd. De ontdekking vond plaats in de schemering van de bewuste donderdagavond toen nog net voldoende licht aanwezig was om de donkere bodemverkleuringen op de bodem van het cunet waar te nemen. Hierbij had ik her geluk dat het cunet net op deze plek nog niet met zand gevuld was. Kort overleg met de eigenaar had tot resultaat dat de plaats in het weekend onderzocht kon worden.

De ontgraving was ca. 0,7 tot 0,8 m diep onder her maaiveld en in de bodem waren de archeologische verkleuringen duidelijk herkenbaar. Naast een aantal grote afvalkuilen was een duidelijk patroon van een paalkuil zichtbaar. Het was voor mij onmiddellijk duidelijk dat het hier handelde om een Bandkeramische huisplattegrond.

Strooivondsten worden verzameld en na enig opschaven van de cunetbodem kon de plattegrond worden gefotografeerd, ingemeten en getekend. Over een enkele paalkuil kon een coupe worden gezet. Daarnaast werd de inhoud van de 5 afvalkuilen op vondsten onderzocht, mede ter verkrijging van dateerbaar aardewerk.

De afvalkuilen konden in de geringe tijd die ter beschikking stond niet geheel ontgraven worden. Ze bleken overigens arm aan vondsten. Ze bevatten het bekende spectrum van Bandkeramische voorwerpen zoals vuurstenen gereedschap, grofwandig aardewerk en het onmiskenbare versierde aardewerk. De vondsten kregen de code *StHH99VI* (182,93/329,47).

De aangetroffen plattegrond is weergegeven in figuur 1 en geeft aan dat ter plaatse ca. 7.000 jaar geleden een boerderij heeft gestaan, met een breedte van ca. 6 meter en een lengte van mogelijk 22 meter. Het gebouw kan worden aangeduid met *Großbau* van het type *1b*, ofschoon de greppelwand van het noordwestelijk deel niet is waargenomen. Waarschijnlijk lagen de wandgreppel en de meeste paalkuilen van het noordwestelijk deel minder diep onder het maaiveld en zijn ze bij de aanleg van het cunet weggegraven. Het middendeel van het gebouw vertoont de typische Y-configuratie (enigszins gedeformeerd) die erop wijst dat het gebouw dateert uit de *Oude Periode* (Modderman, 1970). Dit is in overeenstemming met de datering van het aardewerk uit de 5 naastliggende afvalkuilen.

Enkele tientallen meters ten oosten van de huisplattegrond, naast de toerit naar het tankstation vanuit de Sanderboutlaan, waren ook bodemverkleuringen aanwezig, o.a. een donkere kuil die duidelijk begrensd werd door de omringende gele leem. Ten oosten hiervan was de grond erg vlekkerig (*B-horizont*) en overal waren vlekkerige donkere plekken aanwezig die zich echter niet duidelijk aftekenden. Een grote verkleuring werd even ingegraven en leverde een wandfragment van grofwandig aardewerk met een groot doorboord oor op. Dit wees erop dat we ook hier te maken hadden met LBK-verkleuringen. Dergelijke bodemverkleuringen bleken door J. Claassen bij de aanleg van de toeritten naar het tankstation in 1997/1998 te zijn waargenomen. We hebben hier wellicht dus te maken met meer gebouwen dan enkel dat waarvan het patroon nog zo duidelijk kon worden waargenomen. Dit rechtvaardigt dan ook de veronderstelling dat we hier niet te maken hebben met een solitaire Bandkeramische boerderij, waaraan in eerste instantie werd gedacht analoog aan huis 50 te Stein (Modderman, 1970), maar met een nederzetting. Omtrent de omvang van de nederzetting *Stein-Heihuis* tasten we nog volledig in het duister. Mogelijk dat bij toekomstige bouwactiviteiten op de aanliggende terreinen een beter beeld kan worden verkregen.

Onderhavige vondst is er weerom een bewijs van dat dit gebied in de Bandkeramische periode dichter bewoond was dan tot voor kort werd aangenomen. Op 300 m afstand in noordwestelijke richting ligt de van ouds bekende nederzetting *Stein-Heideveldweg*, op 750 m in zuidwestelijke richting ligt de nederzetting *Elsloo* en op 500 m in zuidelijke richting ligt de nederzetting *Stein-bedrijventerrein Sanderboutlaan*. In oostelijke richting liggen de (bekende) nederzettingsterreinen op een afstand van meer dan 3 km (o.a. *Geleen-Spaubeeklaan*). Hierbij moet wel gewezen worden op het bijna 2 km brede tussenliggende DSM-terrein, waarvan tot op heden nog weinig gegevens uit het *neolithicum* bekend zijn.

BANDKERAMIEK AAN
DE SANDERBOUTLAAN BIJ ELSLOO.

Begin juni nam J. Wishaupt drie Bandkeramische afvalkuilen waar in een sleuf die westelijk langs de Sanderboutlaan bij Elsloo was aangelegd. Deze sleuf werd gegraven ten behoeve van het omleggen van een brandstofleiding in het kader van het bouwrijpmaken van een bedrijventerrein. Een week daarvoor had ik in enkele eerste ontgravingen een verkleuring gezien, klein en zonder inhoud, maar qua kleur en structuur onmiskenbaar Bandkeramiek. Naarmate het grondwerk vorderde werden aanvullend 2 kuilen ontdekt in de richting van het kruispunt met de Steinderweg, op de plek waar de (oude) leiding de Sanderboutlaan kruist. Op dat punt komen dit nieuwe leidingstuk en de oude leiding namelijk weer samen.

De afvalkuilen waren voornamelijk in de oostwand van de leidingsleuf aanwezig; de meest zuidelijke afvalkuilen ook in de westwand. Het betreft relatief vondstarme kuilen. In totaal werden over een afstand van 25 m 8 grondsporen waargenomen: 7 afvalkuilen en 1 paalkuil. De grondsporen werden ingemeten, getekend en (deels) onderzocht op vondstmateriaal. De grondsporen en vondsten zijn gecodeerd met StBS99VI nrs. A tlm G (182,88/328,88 b.b.).

Bovenstaande Bandkeramische bodemsporen moeten behoren tot de nederzetting *Stein-bedrijventerrein Sanderboutlaan (StbS)* die ter plekke ten oosten van de Sanderboutlaan vanaf 1988 onderwerp van veldonderzoek is (zie Hendrix, 1991 & 1992). Vanuit dit voortschrijdend onderzoek weten we dat deze nederzetting in westelijke richting nog niet goed begrensd is. Onderhavige vondsten geven aan dat westelijk van de Sanderboutlaan nog sporen van deze nederzetting aanwezig zijn. Nader

Bandkeramische kuilen in een leidingsleuf langs de Sanderboutlaan te Elsloo.

Bandkeramische afvalkuil hoog in de wand van de leidingsleuf langs de Sanderboutlaan te Elsloo.

onderzoek tussen de Sanderboutlaan en de Steinderweg is nodig om de westelijke nederzettingsgrens vast te leggen. Even ten noorden van het vondstentraject in de leidingsleuf, tussen de Sanderboutlaan en de Steinderweg, zijn in 1992 proefsleuven getrokken die geen archeologische bodemsporen opleverden (Schute, 1993).

ONDERZOEK BINNENPLEIN VOORBURCHT KASTEEL STEIN

In het kader van de verbouwing van het missiehuis (kasteel) Stein tot luxe appartementen is in 1999 archeologisch onderzoek uitgevoerd door het *Archeologisch Diensten Centrum (ADC)* in opdracht van de betreffende projectontwikkelaar.

Reeds in 1998 had verkennend archeologisch onderzoek van het kasteelterrein plaatsgevonden. Dit onderzoek had tot doel om met name de archeologische gesteldheid van de te vergraven terreinen op de voorburcht in kaart te brengen d.m.v. bureau-onderzoek en boringen (RAAP, 1999).

Door een cruciale wijziging van de bouwplannen bleek aanvullend verkennend archeologisch onderzoek noodzakelijk. Deze planwijziging bestond eruit dat de ondergrondse parkeerplaats verplaatst werd van de tuinen, gelegen westelijk buiten de ringgracht, naar het binnenplein van de voorburcht. Voor de meeste bij het project betrokkenen was het duidelijk dat op dit binnenplein belangrijke aanwijzingen voor de bouwhistorische ontwikkeling van het kasteelterrein in de ondergrond aanwezig moesten zijn. Daarnaast was de kans op het aantreffen van cultuurhistorisch belangrijke voorwerpen op dit terrein zeer groot.

Om deze enorme ingreep verantwoordelijk uit te voeren werd *Aanvullend Archeologisch Onderzoek* opgestart en is in augustus 1999 op het oostelijk deel van het binnenplein een onderzoekspuit gegraven met een afmeting van 24 bij 9 meter. Deze onderzoekspuit werd gegraven tot een diepte van 3 meter, zijnde de diepte van de

geplande parkeergarage. De bevindingen in deze onderzoekspuit in combinatie met het ter beschikking komen van een bij de onderzoekers nog niet bekende tekening, gaven aanleiding tot het aanleggen van een tweede onderzoekspuit op het westelijk terreindeel, naast de eerste. Deze put had de afmeting 19 bij 8 meter en was ook ongeveer 3 meter diep.

Uit de onderzochte bodemprofielen kon worden opgemaakt dat ter plekke mogelijk een vroege voorburcht gelegen heeft op een heuvel gevormd door ophogingslagen. Het ophogingsmateriaal bestaat voornamelijk uit

Vondsten gedaan op het binnenplein van de voorburcht van Kasteel Stein in augustus 1999.

verschillende lagen loess met veel grof grind en keitjes en is waarschijnlijk afkomstig uit de directe omgeving van het kasteel. Het daarin aangetroffen aardewerk is deels afkomstig uit Schinveld-Brunssum en uit de Maasvallei in België met een datering van eind 12de-eeuws.

De meest duidelijke sporen stammen uit de 15de eeuw en bestaan uit funderingen van mergelblokken die geïnterpreteerd worden als restanten van een poortgebouw met bruggenhoofd. In de 2de helft van de 15de eeuw werd het voorste gedeelte van de hoofdburcht en de voorburcht veranderd. Van deze verbouwing zijn een poort, een diepe kademuur (mergel en baksteen) en een keienstraatje teruggevonden. In figuur 2 wordt een idee gegeven hoe dit deel van de voorburcht er kan hebben uitgezien.

Een zestal eikenhouten palen werd in de onderzoekspullen gevonden, die mogelijk onderdeel uitmaakten van brugconstructies. Helaas bleken deze palen niet geschikt te zijn voor dendrochronologisch onderzoek.

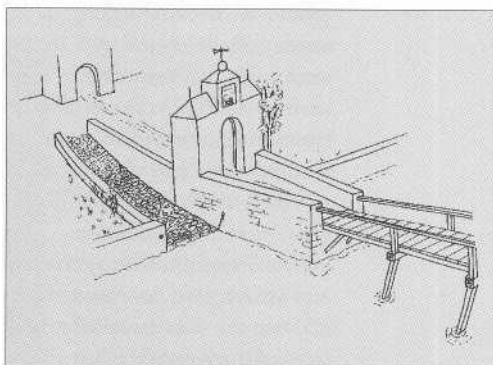
Rond 1725 werd weerom een verbouwing van de voorburcht uitgevoerd die leidde tot het beeld dat wij van kasteel Stein hebben zoals weergegeven op een schilderij uit 1728. In het midden van de 19de eeuw werd de gracht tussen voor- en hoofdburcht gedempt en werden het koetshuis en het landhuis gebouwd. In de jaren 20 en 30 van de 20ste eeuw werden vervolgens diverse bouw-elementen toegevoegd om het complex geschikt te maken tot missiehuis.

Naast deze belangrijke bouwhistorische gegevens leverde het onderzoek ook waardevolle archeologische voorwerpen op. Dit zijn 279 keramiekscherven, 3 fragmenten van kleipijpen, 3 glasfragmenten, 16 loden kogels, een koperen ketel, een ijzeren roskam en een fragment van een schuimspaan. Verder werden 3 oorden gevonden, geslagen te Roermond en Luik (Ernst van Beieren)

Archeologisch onderzoek op het binnenplein van de voorburcht van kasteel Stein in oktober 1999.

Figuur 2: Reconstructietekening van het poortgebouw op het binnenplein van de voorburcht van kasteel Stein (M. de Haan in Dijkstra, 2000).

waarvan 2 uit 1611 en de andere vermoedelijk ook rond die tijd. Voorts een loden plaatje (grondstof voor metaalbewerking) en een fragment van een gietijzeren haardplaat met de voorstelling van een leeuw. Ook werd een ronde metalen schijf met 6 gaten van 6 mm gevonden; de functie van dit voorwerp is echter onbekend.

Zeer opvallend en indrukwekkend zijn de grote ronde hardstenen kogels met een diameter van 40 tot 50 cm. In augustus werden 4 van dergelijke kogels uit de voormalige tussengracht geborgen en in oktober nog 2 andere, in totaal dus 6 exemplaren. Tenslotte rest nog de vermelding van de vondst in augustus van een compleet geraamte van een paard.

Het aangetroffen aardewerk uit de periode 1200 tot 1600 komt volgens de onderzoekers voor een groot deel uit Langerwehe (even over de grens in Duitsland). Rijlands aardewerk komt relatief weinig voor (drinkschaaltje uit Siegburg). Fragmenten van twee witrose grappen met donkerbruine tot zwarte glazuur zijn gevonden die dateren uit de periode 1350-1450 met Zuid-Limburg e.o. als mogelijk productiegebied. Verder zijn fragmenten van kannen en potten uit Westerwald, Nederrijnse borden en een steengoed bierpul aangetroffen (Dijkstra, 2000).

De resultaten van het archeologisch onderzoek op het binnenplein van de voorburch te Stein logenstraffen de foutieve (*Limburgs Dagblad* van 5 mei 1999) en negatieve berichtgeving in de dagbladen (*Dagblad De Limburger* van 21 september 1999). Het zou onverantwoord zijn geweest als het bouwplan van de ondergrondse parkeergarage op het binnenplein van kasteel Stein niet vooraf was gegaan door archeologisch onderzoek. De resultaten van dit onderzoek zijn van groot belang gebleken voor het bouwhistorisch onderzoek van de burcht Stein, de archeologische monumentenzorg en voor het veiligstellen van diverse archeologisch waardevolle voorwerpen.

BANDKERAMIEK IN DE KRUISSTRAAT TE STEIN

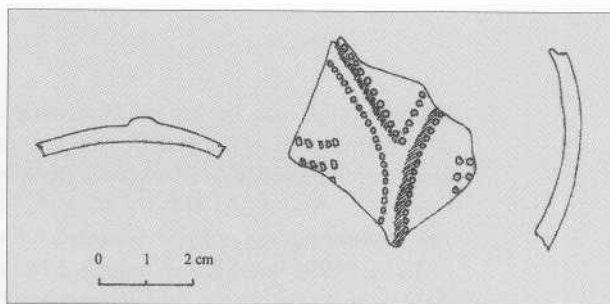
In mei 1998 vond P. Keulers Bandkeramisch aardewerk bij grondwerkzaamheden voor een tuinafscheiding in zijn achtertuin op Kruisstraat 110 te Stein. De vondst werd gedaan op 60 cm onder het maaiveld en een duidelijke bodemverkleuring werd niet waargenomen ofschoon hierop nadrukkelijk werd gelet. Het betreft 13 fragmenten versierd aardewerk, 24 fragmenten grofwandig aardewerk (behalve 1 bodemfragment alle wandfragmenten), een fragment van een maalsteen, een brok vuursteen en een mediaal fragment van een vuurstenen kling. De vondsten kregen de vondstcode *StKS98V (181,14/330, 68)*.

Opmerkelijk is de versiering met lijstjes of reliëfbanden, een verschijnsel dat niet veel voorkomt. Aan weerszijden van deze reliëfbandjes, die een breedte hebben van 0,5 cm en slechts enkele millimeters dik zijn, is een rij ingedrukte puntjes aangebracht (zie figuur 3).

Naar alle waarschijnlijkheid betreft het hier een deel van de Bandkeramische nederzetting *Stein-Keerenderkerkweg*, waarvan de begrenzing in westelijke richting nog niet eenduidig te trekken is.

De Bandkeramische nederzetting *Stein-Keerenderkerkweg* is voor de 2de wereldoorlog ontdekt en onderzocht door dokter Beckers (Beckers & Beckers, 1940). In de jaren 60 heeft professor

Modderman een deel van deze nederzetting opgegraven (Modderman, 1970). Pater Munsters heeft in de periode voor en na deze opgraving diverse waarnemingen van Bandkeramische sporen vastgelegd. Incidentele vondsten in de Kruisstraat en de Nieuwstraat geven aan dat de westelijke begrenzing van deze nederzetting nabij de terrasrand met het Maasdal moet liggen. Onderhavige vondst versterkt dit vermoeden.

Figuur 3: Met reliëfbanden of lijstjes versierd Bandkeramisch aardewerk gevonden aan de Kruisstraat te Stein in 1998 (StKS98V).

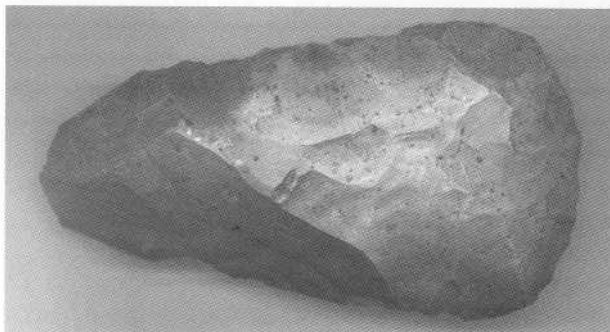
OPPERVLAKTEVONDSTEN

Een halffabricaat bijl van bij de Zonput

Op 18 april 1999 werd een halffabricaat van een vuurstenen bijl gevonden in een oudere en ondiepe ontgraving noordelijk langs de Kapelbergweg te Stein, ter hoogte van de Zonput (StKZ991IV; 181,09/330,47). De Kapelbergweg is aangelegd in de noordhelling van het Urdal en vormt de zuidelijke begrenzing van de Steinder wijk Keerend, een archeologisch rijk gebied.

De bijl is van grijze *Rijckholtvuursteen* en heeft aangekoekte spikkels ijzer en mangaan, die aangeven dat het artefact langere tijd op grotere diepte in de bodem bewaard is gebleven. Het gewicht bedraagt 320 gram met maximale afmetingen van lengte, breedte en dikte: 14 cm, 7 cm en 3 cm.

Halffabricaat van een vuurstenen bijl gevonden nabij de Zonput te Stein (StKZ99IV).

Op de zijkant van de nek is nog een klein plekje cortex aanwezig. Typologisch behoort de bijl tot de S1-bijlen (Hoof, 1970), vrij vertaald: spitsnekkige vuursteenbijlen. Dit bijltype kent een algemene verspreiding in het Nederrijn-Maasgebied en dateert uit het *midden-neolithicum*, dus circa 4000 tot 3100 voor Christus.

Waarschijnlijk mag het tot de *Michelsbergcultuur* worden gerekend. Voorwerpen van deze cultuur zijn in het verleden op het nabije en noordelijk van de vindplaats gelegen Keerend gevonden (Beckers & Beckers, 1940; Verhart & Wansleben, 1997).

Een fragment van een geslepen vuurstenen bijl van Achter de Kamp

In mei 1999 vond ik een fragment van een geslepen vuurstenen bijl in het gebied Achter de Kamp, in het zuiden aangrenzend aan de wallen van Stein.

Het betreft een fragment van een gedeelte van de snede en zijkant van de bijl. Het snede-deel dat resteert is 2,5 cm breed en de zijkant van het fragment is 8 cm lang. De bijl moet 2,5 tot 3 cm dik zijn geweest.

De bijl is vervaardigd uit een grijze vuursteen en is zeer fraai geslepen (gepolijst). Aan de zijkant kent het artefact een natuurlijk gat met cortex op de gatwanden. Dit is dus een natuurlijke oneffenheid in de vuursteenbrok geweest waarvan de bijl is gemaakt. De zijkant is in 2 facetten vlakgeslepen met een breedte tot ca. 1,5 cm op het fragment.

Typologisch is de bijl moeilijk onder te brengen omdat van het fragment niet de onderscheidende eigenschappen van de oorspronkelijke bijl zijn af te leiden. Het voorwerp heeft de vondstcode *StHv 99V (182,60/329,85 b.b.)*.

Het gebied *Achter de Kamp* is zeer rijk aan sporen en overblijfselen uit het *neolithicum* en er zijn inmiddels diverse geslepen stenen bijlen of bijlfragmenten van afkomstig.

Referenties

- Beckers, H.J. en G.A.J. Beckers, 1940. *Voorgeschiedenis van Z-Limburg*. Maastricht.
- *Dagblad De Limburger* 28 juli 1999. Sporen woning uit Bandkeramiektijd gevonden in Stein.
- *Dagblad De Limburger* 21 september 1999. Woningbouw goed voor kasteel Stein.
- Dijkstra, J. 2000. *Archeologisch onderzoek in de voorburch van kasteel Stein*. ADC rapport 26, Bunschoten.
- Hendrix, W. 1991. *Onderzoek Bandkeramische nederzetting bedrijventerrein Sanderboutlaan nabij Elsloo*. Archeologie in Limburg 47, p. 10.
- Hendrix, W. 1992. *Stein, Bandkeramische nederzetting Sanderboutlaan*. Archeologische Kroniek van Limburg over 1990. Publications de la Société Archeologique et Historique dans le Limbourg, 127 (1991), pp. 263-266, Maastricht.
- Hoof, D. 1970. *Die Steinbeile und Steinaxte in Gebiet des Niederheins und der Maas*.
- *Limburgs Dagblad* 5 mei 1999. Romeinse resten op plek parkeergarage.
- *Limburgs Dagblad* 28 juli 1999. Aanleg parkeerplaats Elsloo levert onverwachte vondst op. Deel boerderij uit Steentijd ontdekt.
- Modderman, P.J.R., 1970. *Linearbandkeramiek aus Elsloo und Stein*. Analecta Praehistorica Leidensia III, Leiden.
- RAAP 1999. *Kasteel Stein, gemeente Stein, archeologisch bureau- en booronderzoek*. RAAP-rapport 395, Amsterdam.
- Schute, I.A. 1993. *Stein*. Archeologische kroniek van Limburg over 1992 en 1993. Publications de la Société Archeologique et Historique dans le Limbourg 129, 313-315, Maastricht.
- Verhart, L.B.M. & M. Wansleben, 1997. *Do we have cremation graves of Michelsberg culture in The Netherlands?* Analecta Praehistorica Leidensia 25, pp. 91-99, Leiden.

Historisch Jaarboek
voor het
Land van Zwentibold

XXI
Uitgave 2000